Hakemli Makale **GSÜHFD**, 2022; 2: 1817-1840

CİNSİYET KİMLİĞİNİN VE CİNSEL YÖNELİMİN MEDENİ HUKUKTA STATÜSÜ(*)

Doç. Dr. **Özge YÜCEL**(**)

Öz: Cinsiyet hukuksal açıdan biyolojik değil normatif ve sosyal bir kavramdır. Cinsiyet kavramına yüklenen değer yargıları hukuk düzeninin kişilerin bedenlerini ve yaşam alanlarını disiplin altına almasına yol açarken kişilerin kendi kaderini özgürce belirleme hakkını kullanmasına engel olmaktadır. Cinsiyet kimliklerine yüklenen rollerin yarattığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği hukuk düzeninde yeniden üretilerek meşrulaştırılmaktadır. Pek çok yasal düzenlemede açıkça okunabilen ayrımcı, dışlayıcı ve kısıtlayıcı yaklaşım yanında yasal düzenlemelerin uygulamada cinsiyetçi biçimde yorumlanması hukukun adaletsizliğini ve sosyal bir baskı aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu çalışmada cinsiyet kimliğinin gerekliliği tartışılarak cinsiyet kimliğinin kaydı ekseninde cinsiyet kimliğinin atanması, geçişi ve tanınması sürecinde karşılaşılan hukuksal engeller tartışılmış, ardından cinsel yönelim bir kişilik değeri olarak ele alınarak cinsel yönelimin normlaştırılması ele alınmıştır. Cinsel yönelim bağlamında medeni hukuk düzenlemeleri aracılığıyla kişilerin yaşam alanlarına, evlenme ve aile kurma hakkına doğrudan veya dolaylı, açık veya örtülü olarak gerçekleştirilen müdahaleler eleştirel bir bakış açısıyla tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Kimliğinin Tanınması, Toplumsal Cinsiyet, İkili Cinsiyet Rejimi, Atanmış Cinsiyet, Aile Kurma Hakkı.

(*) Makale Gönderim Tarihi: 25.02.2022. Makale kabul Tarihi: 12.12.2022.

(**) Ufuk Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı (ORCID no: 0000-0002-6472-0977; *ozge.yucel@ufuk.edu.tr*).

THE STATUS OF GENDER IDENTITY AND SEXUAL ORIENTATION IN CIVIL LAW

Abstract: Legally, gender is a normative and social concept, not a biological one. The value judgments imposed on the concept of gender cause the legal order to discipline people's bodies and living spaces. At the same time, they prevent people from exercising their right of self-determination. Gender inequality created by the roles attributed to gender identities is reproduced and legitimized in the legal order. In addition to the discriminatory, exclusionary, and restrictive approach that can be clearly read in many legal regulations, the sexist interpretation of legal regulations in practice indicates the injustice of the law and its use as a social pressure tool. In this study, besides the necessity of gender identity, legal obstacles encountered in the process of assigning, transitioning, and recognizing gender identity in the context of registration of gender identity are discussed. Then, by considering sexual orientation as a personality value, the regulation of sexual orientation is discussed. In the context of sexual orientation, direct or indirect, overt, or covert interventions to privacy, the right to marry and to form a family, through civil law regulations have been critically discussed.

Keywords: Legal Recognition of Gender Identity, Gender, Gender Binary, Sex Assigned At Birth, The Right to form a Family.

GİRİŞ

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin hukuk düzeni içinde tabi olduğu düzenlemeler ve özellikle medeni hukuk içindeki statüsü, hukuk politikalarına ve özellikle insan haklarının gelişim sürecine bağlı olarak değişkenlik arz etmektedir. Cinsiyetin ve ona yüklenen rollerin medeni hukukta düzenlendiği meselelerin genellikle kişiler hukukuna ve aile hukukuna ilişkin olduğu dikkate alınırsa bu konudaki hukuk politikalarının özel yaşama saygı hakkıyla, eşitlik ilkesiyle ve dolayısıyla kişiliğin korunmasıyla yakın ilişkisi görülebilecektir. Esasen cinsiyet gibi cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim de kişilik hakkına dahil değerler arasında yer almaktadır. Ne var ki cinsiyet kimliği ile cinsel yönelim gibi kişilik değerleri, ad, resim veya inanç gibi kişilik değerlerinden daha farklı algılanarak yorumlanmaktadır, öyle ki diğer değerler özel yaşama ve hatta mahremiyete dahil görülürken cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim kamusal bir mesele olarak değerlendirilebilmektedir. Kişiliğe sağlanan korumanın kişilik değerlerinden olan cinsiyet kimliği ile cinsel yönelim için aynı ölçüde sağlanmaması cinsiyetin hukukla ilişkisinin niteliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, cinsiyetle bağlantılı olarak cinsiyet kimliğine ve cinsel yönelime ilişkin olarak hukuk düzeninin yasal düzenlemeler ve hukuk uygulayıcılarının yorumu vasıtasıyla yarattığı

ayrımcı kısıtlamaları görünür kılarak bu kısıtlamaların ve yorumların kendi içindeki tutarlılığını tartışmaktır.

Çalışmada öncelikle cinsiyetin hukuksal bir kavram olarak taşıdığı anlam sorgulanarak somutlaştırılmaya çaba sarf edilmiştir. Cinsiyetle bağlantılı bir kavram olarak toplumsal cinsiyet kavramının pozitif hukuktaki karşılığı ve buna yüklenen değer yargıları mevzuat yanında bazı yargı kararları aracılığıyla irdelenmiştir. Ardından kimliğin bir parçasını oluşturan cinsiyet kimliğinin kaydının, tespitinin ve izlenmesinin gerekliliği tartışılarak, bu bağlamda cinsiyet kimliğinin medeni hukuk kuralları çerçevesinde nasıl belirlendiği eleştirel bir yaklaşımla incelenmiştir. Başkaları tarafından belirlenen cinsiyet kimliği ile kişinin kendi belirlediği cinsiyet kimliğinin birbirine uygun düşmemesi halinde kişinin belirlediği cinsiyet kimliğinin nasıl tanınabildiği Türk Medeni Kanunu'nda yer alan düzenlemeler çerçevesinde irdelenmiştir. Son olarak cinsel yönelimin kişilik değeri olarak taşıdığı anlam üzerinde durularak özellikle aile hukukunda cinsel yönelimin tabi olduğu rejim tespit edilerek cinsel yönelim bağlamında hangi hak ve özgürlüklere nasıl kısıtlamalar getirildiği eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıştır.

I. HUKUKTA CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMLARI

1. Hukukta Cinsiyet Kavramı

Hukukun cinsiyetle ilişkisi bir yönüyle oldukça eskidir, çünkü ataerkil iktidar yüzyıllardır hukuk kuralları aracılığıyla kadınlar üzerinde baskı kurarak onları erkeklerin otoritesine tabi tutmaktadır.[1] Hukukun cinsiyet açısından nötr olduğunu iddia etmek yasal düzenlemeler ve yargı kararları göz önünde bulundurulduğunda gerçekçi değildir.[2] Diğer yandan cinsiyetin aslında ne olduğu, bundan ne anlaşılması gerektiği ya da cinsiyetin kişilerin kişilik hakkına dahil değerlerin başında geldiği görece daha yeni hukukun ilgi alanına girmiştir. Ayrıca cinsiyetin hukukta açık bir tanımının olmayışı bu kavramın sosyal baskı aracı olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır.

---

1 UYGUR Gülriz / ÖZDEMİR Nadire, "Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Problemler ve Çözüm Önerileri: Etik Temelde Bir Arayış-Dönüşüm İlkesi I", **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, 2. Baskı, Editörler G. Uygur ve N. Özdemir, Seçkin, Ankara 2019, s. 67-68; YÜCEL Özge, "Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Dersleri", **Prof. Dr. Nami Çağan Anısına Armağan**, Editörler: M. Akkaya, Z. Müftüoğlu, U. Acun, C. Yalçın ve Y. Çankaya, Atılım Üniversitesi, Ankara 2020, 839 vd.

2 Aynı yönde bkz. UYGUR / ÖZDEMİR, s. 67-68.

Ataerkil iktidarın kişilerin iradesi dışında oluşturduğu ikili cinsiyet rejiminin hem atanmış cinsiyetiyle uyumlu bireylerin hem de atanmış cinsiyetiyle uyumlu olmayan bireylerin farklılıklarını görmezden geldiği ve dolayısıyla cinsiyetlere dair kör ve dayatmacı tutumu son otuz yılda daha görünür hale gelmiştir.[3]

Hukuk düzeni her ne kadar cinsiyet rejimini normlaştırarak ve cinsiyeti belirli kalıplara koyarak sınırlandırmaya, kontrol etmeye çalışsa da söz konusu hukuk düzeninin bu cinsiyetleri tanımlamak ya da açıklamaktan kaçındığı da bir gerçektir. Kontrol edilmeye çalışılan ve hatta ayrımcılık zemini haline gelen cinsiyetin hem doğal hem de normatif belirsizliği bir yandan yaşamın, bedenin kontrol edilemezliğini açığa çıkarmış, bir yandan da hukuksal güvenliği zafiyete uğratarak ayrımcı uygulamaları dolaylı biçimde meşrulaştırmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden bugün yürürlükte bulunan Anayasalara kadar cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin herkesin eşit olduğu öngörülse de toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık hüküm sürmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kalkması için etkili politikalar izlenmemesi, aksine kamu hizmetinin bu ayrımcılığı destekler nitelikte işlemesi, devletlerin yasal düzlemde öngörülen eşitliği öne sürerek yükümlülüklerinden kaçındığını gösterir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yalnızca cinsiyet sözcüğünden bahsedilirken cinsiyet kimliği anılmamaktadır.[4] Ancak Türk Medeni Kanunu'ndaki cinsiyet değişikliği düzenlemesi gibi hukuksal düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde anlaşılmaktadır ki cinsiyet hukuksal bir kavram olarak cinsiyet kimliğini ifade etmektedir. Cinsiyet kimliğini, dolayısıyla hukuksal olarak cinsiyeti belirleyen kromozomlar ya da

---

[3] Bkz. ÖZKAN Serhat, "Cinsiyet Geçiş Sürecinin Hukuki ve Toplumsal Boyutu: Haklar ve İhlaller", **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2017, s. 56-57.

[4] TC Anayasasında cinsiyet kimliği veya cinsel yönelim yasa önünde eşitlik bağlamında açıkça belirtilmese de "ve benzeri sebeplerle" ifadesi açıkça sayılmayan ayrımcılık sebeplerini de kapsayıcı niteliktedir. Bu konuda bkz. KUDRET Hüseyin Ali, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yasaklanan Ayrımcılık Temeli Olarak Cinsel Yönelim", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, 2020, s. 1088 vd. Fakat mevcut ayrımcılığın ortadan kaldırılması için bunların açıkça belirtilmesinin politik bir anlamı vardır. Gerçekten de Bolivya, Ekvador, Fiji, Birleşik Krallık, Malta Anayasası gibi bazı ülkelerin anayasalarında yasa önünde eşitlik ve ayrımcılık yasağı düzenlemelerine cinsiyet yanında açıkça cinsiyet kimliği (*gender identity*) ve cinsel yönelim (*sexual orientation*) dahil edilmiştir. RAUB Amy / CASSOLA Adele / LATZ Isabel / HEYMANN Jody, "Protections of Equal Rights Across Sexual Orientation and Gender Identity", **Yale Journal of Law and Feminism**, Vol. 28, 2016, s. 157-158. Ayrıca bkz. Constitution of Malta, https://legislation.mt/eli/const/eng/pdf (Erişim Tarihi: 18.04.2021).

hormonlar değil, doğum anında hazır bulunan hekim, ebe ya da anne baba gibi kişilerin beyanıdır. Özetle cinsiyet hukuksal açıdan biyolojik değil normatif ve sosyal bir kavramdır.

2. Hukukta Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet, toplumun cinsiyete, cinsiyet kimliklerine atfettiği, yüklediği her tür değer yargısıdır. Cinsiyet kavramından farklı olarak toplumsal cinsiyetin Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi (İstanbul) Sözleşmesinde bir tanımı bulunmaktadır. Sözleşmenin 3/c hükmüne göre toplumsal cinsiyet, *"herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler olarak anlaşılacaktır"*. Söz konusu değer yargılarına dayanarak üretilmiş roller, yorumlanan tutum ve davranışlar toptan bir kimlik halinde kişilere dayatılmaktadır. Bu beklentiler, yorumlama biçimi ve yakıştırılan ifadelerle uyuşmayan kişiler bazen hukuk düzeni içinde kısıtlamalarla bazen hukuk kurallarından bağımsız olarak toplumda damgalama, dışlama veya aşağılama gibi tepkilerle karşılaşmaktadır. Kişinin kendisine doğrudan veya dolaylı olarak öğretilenler veya dayatılan değer yargıları olmaksızın bireysel ve kendine özgü cinsiyetini inşa etmesine olanak tanınmadığı için kişiler toplumun inşa ettiği cinsiyeti temsil etmek zorunda kalmaktadır.[5] Tam da bu bağlamda cinsiyet kimliği ile toplumsal cinsiyet kavramlarının birbiriyle karıştığı dikkat çekmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı kişinin kimliğini değil, o kimliğe yüklenen anlamı, giydirilen kılığı ifade etmektedir.

İstanbul Sözleşmesinde hakların tanınması yönünden toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılamayacağı belirtilmektedir. Sözleşmenin 4. maddesinin üçüncü fıkrasına göre *"Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir"*. Düzenlemeden açıkça anlaşılacağı gibi cinsiyet kimliğinden ayrı bir biçimde top-

---

[5] Bkz. KARADAĞ Nergiz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku Kapsamında Cinsel Azınlık Hakları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2007, s. 3-4.

lumsal cinsiyet başlı başına ayrımcılık sebebi olarak ifade edilmiştir. Bunun dışında iç hukuk metinlerinde toplumsal cinsiyet kavramını içeren bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Oysa hukuk düzeninde bahsedilmese de açıklanmasa da farklı cinsiyet kimlikleri arasında yapılan farklı muamelenin toplumsal cinsiyete dayandığı açıktır. Örneğin Anayasa Mahkemesi kadının evlendikten sonra eşinin soyadını almak zorunda bırakılmasına yönelik 1997'de ve 2009'da yerel mahkemeler tarafından yapılan Anayasaya aykırılık konusunda itiraz başvurularını değerlendirirken bu düzenlemeyi gelenekleri, aile yapısını gerekçe göstererek meşrulaştırmıştır.[6] Bu gerekçede adı açıkça konulmasa da gelenekler ve aile yapısı ifadeleriyle kastedilen toplumsal cinsiyet değer yargıları ve rollerinden başka bir şey değildir. Öte yandan bunların haklı ve dolayısıyla gerçek anlamda hukuksal gerekçeler olmadığı bizzat Anayasa Mahkemesi'nin aynı konuda bireysel başvuru üzerine 2013 yılında vermiş olduğu ihlal kararının gerekçesinden anlaşılabilmektedir.[7]

II. SOSYAL BİR BASKI ARACI OLARAK CİNSİYET KİMLİĞİNİN TANINMASI

1. Cinsiyet Kimliğinin Gerekliliği Sorunu

Cinsiyet kimliğinin belirlenmesinin ve ifadesinin toplumsal yaşamda gerekli olup olmadığı bir yana hukuksal ilişkiler bağlamında bunun belirlen-

---

6 AYM, E. 2009 / 85, K. 2011 / 49, 10.03.2011, RG: 21.10.2011: "*İtiraz konusu kural ile aile ismi olarak kullanılan soyadının kuşaktan kuşağa geçmesiyle, Türk toplumunun temeli olan aile birliği ve bütünlüğünün devamı sağlanmış olmaktadır. Soyadının kişilik haklarından olması, ona hiçbir müdahalede bulunulamayacağı anlamına gelmez. Yasakoyucunun soyadı kullanımına kamu yararı ve kamu düzeni gerekleri uyarınca Anayasa'ya uygun olmak koşuluyla müdahalede takdir hakkının bulunduğu açıktır. ... Bu kapsamda, yasakoyucunun aile soyadı konusundaki takdir hakkını, aile birliği ve bütünlüğünün korunması ve aile bağlarının güçlendirilmesi başta olmak üzere, kamu yararı ve kamu düzeninin gerektirdiği kimi zorunluluklar nedeniyle, eşlerden birisine öncelik tanıyacak biçimde kullanmasının hukuk devletine aykırı bir yönü bulunmamaktadır. Kaldı ki itiraz konusu kuralda kadının başvurusu durumunda önceki soyadını kocasının soyadının önüne ekleyerek kullanabileceği belirtilerek, kişilik hakkı ile kamu yararı arasında adil bir dengenin kurulması da sağlanmıştır. Kadının evlenmekle kocasının soyadını almasının cinsiyet ayırımına dayanan bir farklılaşma yarattığı savı da yerinde değildir. Durum ve konumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları gerekli kılabilir. Belirtilen gerekçelerle yasakoyucunun takdir yetkisi kapsamında aile soyadı olarak kocanın soyadına öncelik vermesi eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır.*" Anayasa Mahkemesi'nin aynı konuda yapılan itiraza ilişkin 1998 yılında verdiği kararın gerekçesinde de aynı gerekçelere yer verilmektedir. Bkz. AYM, E. 1997 / 61, K. 1998 / 59, 29.09.1998, RG: 15.11.2002.

7 Bkz. AYM Birinci Bölüm, Başvuru No. 2013 / 2187, 19.12.2013, RG: 07.01.2014.

mesinin ve resmi olarak beyan edilmesinin gerekli olup olmadığı ayrıca sorgulanmaya değer bir konudur. Kişiler cinsiyet kimliğini ifade etmeye toplumsal cinsiyetin varlığı sebebiyle mi ihtiyaç duyar, bu sorunun yanıtını kesin olarak bilmek olanaksız görünüyor. Fakat toplumsal cinsiyet olmasaydı, toplum cinsiyetle bu kadar ilgilenmeseydi ve ona özel anlamlar, değerler yüklemeseydi cinsiyet kimliğinin ifadesinin adımız kadar ve hatta bazen adımızdan daha önemli olabileceği kuşkuludur. Tanımadıkları kadınları sırf kadınlığı sebebiyle ayıplayan, yargılayan veya taciz edenler düşünüldüğünde günümüzde cinsiyet kimliğinin bireysel kimliğin ve kişiliğin önüne çıktığı anlaşılacaktır. Toplumsal cinsiyetin cinsiyet kimlikleri üzerinde kimi zaman ayakta kalma konusunda özel çaba gösterme, kimi zaman iktidar kurma eğilimi gibi etkileri bulunmaktadır. Feminen veya maskülen davranışların bir kimsede iki kutuplu değil, farklı biçimlerde söz konusu olabileceği ve arzuların da cinsiyetle ilgisiz olduğu dikkate alındığında[8] cinsiyet kimliğini önemli ve hatta problematik hale getiren toplumsal cinsiyettir.

Toplumsal cinsiyetin sosyal bir gerçeklik olarak yaşamda kalacağı düşünülürse kişilerin günlük yaşamında ve hatta kurduğu özel ve kamusal ilişkilerde cinsiyet kimliğinin önemli bir rolü bulunmaktadır.[9] Cinsiyet kimliği bazı durumlarda kişinin ayrımcılığa uğramasına bazı durumlarda ise kayırılmasına neden olmaktadır. Kişiler cinsiyet kimliğine dayalı ilişkilerin kurulu olduğu bir toplum düzeninde cinsiyet kimliklerini ifade etmek ve görünür kılmak istemektedir. Ancak bu görünürlük pek çok durumda kişinin şiddete uğrama riskini artırdığı için cinsiyet kimliğinin dışavurumu kişinin içinde bulunduğu şartlara göre değişebilmektedir. Öte yandan atanmış cinsiyet kimliği bir yana bırakılırsa cinsiyet kimliği kişinin kendini tanımlamasıyla belirlenebileceğinden bu kimliğin ad, soyadı gibi değişken olabileceği kabul edilmelidir.

---

8 Ne var ki uygulamada transseksüellik tanısının karara yansıyan bilirkişi raporunda "cinsel kimlik bozukluğu, cinsel yönden kadınlara ilgi duyan" şeklinde ifade edilerek cinsel yönelimle karıştırıldığı görülebilmektedir. Bkz. Y. 2. HD, E. 2009 / 19039 K. 2010 / 20942, 13.12.2010, **2015 LGBTi'lerin Hukuk ve Adalete Erişimi**, LGBTİ'lerin Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi Projesi, SPoD Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, İstanbul 2016, s. 52-53.

9 Bkz. SEROZAN Rona, **Medeni Hukuk Genel Bölüm Kişiler Hukuku**, 7. Bası, Vedat, İstanbul 2017, s. 488.

2. Cinsiyet Kimliğinin Kaydı Sorunu

Kişiliğe dahil olan pek çok değer ve bilgi arasında çok azı devlet tarafından kayıt altına alınarak izlenip kontrol edilmektedir. Devlet tarafından kaydı tutulan bilgilerin seçimi rastlantısal değildir, politiktir. Doğum yeri ve nüfusa kayıtlı olduğu yer gibi bilgilerin nüfus ve iskân politikası bakımından özel bir önemi varken doğum tarihi bilgisi kişinin ehliyetinin ve sorumluluğunun belirlenmesinde önem taşıdığı için kayıt altına alınmaktadır. Cinsiyet kimliğinin kaydı politiktir çünkü özel yaşam ilişkileri gibi kamusal yaşam da cinsiyetlendirilmiştir. Hukuk normları toplumsal cinsiyet değer yargılarına göre biçimlendirilip kişilerin davranışlarına ve özgürlüklerine cinsiyet kimliği aracılığıyla sınır çizilmeye çalışılmaktadır.[10]

Ataerkil iktidarın sürdürülmesi kişilerin cinsiyet kimliğinin durağanlaştırılmasını, herhangi bir üçüncü kişi tarafından bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Eğer gerçek anlamda yasa önünde eşitlik hâkim kılınsaydı ve eylemli eşitliği tesis etmek konusunda siyasal irade mevcut olsaydı kişilerin cinsiyet kimliğinin bir önemi olmazdı. Bu noktada gebelik, annelik gibi durumlar sebebiyle önlemler alınması ya da emeklilik, askerlik gibi statüler için cinsiyet kimliğinin bilinmesinin gerektiği iddiası da yerinde değildir. Gebeliğin veya anneliğin cinsiyet kimliğine bağlı olmadığı bir yana emeklilik yönünden ideal eşit toplum koşullarında cinsiyet kimliğinin değil sağlık koşullarının esas olması gerekir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara yüklediği görünmez kılınmış emek sebebiyle emeklilik yaşının erkeklere göre farklılaştırıldığını anlamak zor değildir. Öte yandan vatan görevi yönünden de askerliğin veya vicdani reddin cinsiyet kimliğinden bağımsızlaşması gereklidir.

Cinsiyet kimliğinin resmi kayıtlar aracılığıyla devlet tarafından izlenmesi ve dolayısıyla durağanlaştırılması genellikle bu kimliğin belirlenmesinin salt kişinin iradesine bağlı olmamasını beraberinde getirmektedir. Nasıl ki adın değiştirilmesi için mahkemenin bu talebin haklılığı konusunda ikna edilmesi gerekiyorsa mevcut hukuk sisteminde de cinsiyet kimliğine ilişkin kaydın değiştirilmesinde haklı bir sebebin varlığı konusunda mahkemenin ikna edilmesi gereklidir. Üstelik din hanesi gibi tümüyle boş bırakmak gibi bir seçeneğin hiç sunulmaması kişileri cinsiyet kimliğini ifade etmeye zorlamakta, bu konuda seçim yapma ve bu seçimi kamusallaştırma konusunda baskı oluşturmaktadır.

---

[10] Aynı yönde bkz. SEROZAN, s. 488.

3. Cinsiyet Kimliğinin Atanması

Dünyaya gelen bir çocuğun cinsiyet kimliğinin beyan edilmesi konusunda devleti hukuk kuralları aracılığıyla çocuğun yasal temsilcilerine dayatmada bulunduğu için çocuk kendi kimliğini belirlemeden onun adına, onun yerine cinsiyet kimliği başkaları tarafından belirlenmektedir. Kişinin iradesi yok sayılarak cinsiyet kimliğinin belirlendiği bir süreç sebebiyle cinsiyet kimliğinin atandığından söz edilir.

Cinsiyet kimliğinin atanmasında başvurulan usulün herhangi bir yasal dayanağı olmadığı gibi bilimsel bir dayanağı da yoktur. Bir başka ifadeyle salt dış genital organa bakarak cinsiyet kimliğinin atanması yanıltıcıdır.[11] Kişinin fizyolojik özelliklerinin farklı varyasyonlarda olabildiği gerçeği bir yana fizyolojik özellikler cinsiyet kimliğini belirlemeye yeterli değildir, kişinin kendini nasıl ifade ettiği asıl olandır. Bu şekilde cinsiyet atamasının herhangi bir yasal dayanağı da olmadığı için keyfi biçimde atandığı söylenebilir. Aynı keyfiliğe atanmış cinsiyetiyle uyumlu olmayan bir kişinin daha sonra cinsiyet kimliğinin tanınması için yaptığı başvurunun dış genital organ dikkate alınarak cinsiyet uyum sürecinin tamamlanmadığı gerekçesiyle reddedilmesinde de rastlanır.[12] Oysaki kişinin temel hak ve özgürlüklerini kullanmasını çok ciddi biçimde etkileyen cinsiyet kimliği rejiminin kendisi dışındaki kimselerin keyfi tasarruflarına bağlı tutulması hukuksal güvenlik hakkını da ihlal etmektedir.

Cinsiyet kimliğinin atanmasında yöntem açısından var olan dayatmanın ve cinsiyet kimliğini beyan etme zorlamasının yanında ikili cinsiyet rejimi içinde bir seçim yapma konusundaki zorlama da kişilik hakkına yönelik ölçüsüz bir müdahaledir.[13] Çocuğun cinsiyet kimliğinin "çeşitli" seçeneğiyle

---

[11] ATAMER Yeşim M. / TAŞKIN Z. Damla, "Transseksüellere İlişkin Hukuksal Düzenlemeler: Uygulama, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Aykırı Yönler ve Revizyon Teklifleri", **Yargıtay Dergisi**, Cilt 42, Sayı 4, 2016, s. 751; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU Necip, **Türk Hukukunda Transseksüeller Nüfus Kütüğündeki Cinsiyet Kaydının Düzeltilmesi İçin Dava Açabilir mi? (Fransız, Alman, İsviçre ve İsveç Hukukları ile Mukayeseli Olarak)**, Filiz, İstanbul 1986, s. 13.

[12] Transseksüel bir erkeğin cinsiyet değişikliği operasyonu geçirdiğini belgeleyerek cinsiyet kimliğinin tanınmasını istediği davada mahkeme, davacının ürolojik olarak erkek dış genital organı bulunmadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Bkz. Y. 2. HD, E. 2005 / 17485, K. 2006 / 1343, 13.02.2006, **LGBT Davaları, AİHM, Yargıtay ve Danıştay İçtihatları**, Türkiyeli LGBT'lerin Adalete Erişim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi Projesi, SPoD Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, İstanbul 2012, s. 57.

[13] Aynı yönde bkz. ATAMER / TAŞKIN, s. 757; DEDE İsmail, "Kişisel Durum Kayıtları Bağlamında Yeni Bir Soru: İnterseks Kapsayıcı Cinsiyet Kavramı Mümkün müdür?", **Toplumsal**

ya da "interseks" seçeneğiyle kaydedilmesine Türkiye hukukunda olanak tanınmamaktadır. Bu bağlamda Almanya'da Federal Anayasa Mahkemesi'nin 2017 yılında üçüncü bir cinsiyet kimliği atamaya izin verilmesi yönünde vermiş olduğu karardan söz etmekte yarar vardır.

Almanya'da Kişisel Durum Yasasının 22. paragrafında (maddesinde) doğan çocuğa ne erkek ne de kadın cinsiyetinin atanabildiği durumlarda cinsiyet kimliği konusunda herhangi bir kayıt girilmeksizin doğum kaydının gerçekleştirilebileceği belirtildiği halde bu düzenleme ayrımcılığın önüne geçilmesi bakımından yeterli bulunmamıştır. Zira doğum sonrası anne baba tarafından cinsiyetin atanması zorunlu olmaktan çıkmışsa da nihayetinde ilgili kişinin kendisi daha sonra ikili cinsiyet rejimi içinde bir seçim yapmak zorunda bırakılmaktaydı. Bu nedenle Federal Anayasa Mahkemesi'ne yapılmış olan bireysel başvuru sonucunda kadın, erkek cinsiyet kimlikleri dışında pozitif anlam içeren üçüncü bir seçeneğin de cinsiyet kimliği atamasında veya daha sonra ilgili kişilerce bizzat yapılacak cinsiyet kimliği beyanında bulunması gerektiği kabul edilmiş, bu yönde yasal düzenleme yapılmasına karar verilmiştir.[14] Bunun üzerine 2018 yılında Kişisel Durum Yasasının 22. paragrafındaki düzenlemede yapılan değişiklikle birlikte çocuğun cinsiyet kimliğinin kadın veya erkek olarak atanamadığı durumlarda hiç atanmayabileceği veya "çeşitli" (divers) ibaresiyle atama yapılabileceği öngörülmüştür.[15]

4. Cinsiyet Kimliğinin Geçişi veya Tanınması

Cinsiyet kimliğinin resmi olarak doğumdan itibaren kayıt altına alınması ve atanması dışında bir yol bırakılmaması, kendisine atanan cinsiyet kimliğiyle uyuşmayan kişilerin bu kimlik bilgisini değiştirmek için yasada öngö-

Cinsiyet ve Hukuk, Cilt II, Editörler Z. Ö. Üskül Engin, D. Çörek ve G. Öcal, On İki Levha, İstanbul 2021, s. 270-271. ALÇIK, cinsiyet kimliğini transseksüellerin durumunu açıklarken *"psikolojik cinsiyet"* şeklinde ifade etmektedir. Gerçekten kişinin kendini nasıl gördüğü, kişinin katılımı ve iş birliği olmaksızın başkalarınca tespit edilemeyeceğine göre kendisine sunulan seçeneklere uyum sağlamaması olağandır. Bkz. ALÇIK Merve, "Türk Anayasa Mahkemesinin Trans Bireylere İlişkin Cinsiyet Değişikliği Kararları Üzerine Bir Değerlendirme", **DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, Özel Sayı, 2019, 1878.

[14] Bundesverfassungsgericht, Beschluss des Ersten Senats vom 10. Oktober 2017 - 1 BvR 2019/16 - Rn. 1-69, http://www.bverfg.de/e/rs20171010_1bvr201916.html (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

[15] Kişisel Durum Yasasında değişiklik yapılmasını öngören kanun 22.12.2018'de yürürlüğe girmiştir. Bkz. Gesetz zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben, http://dipbt.bundestag.de/extrakt/ba/WP19/2390/239069.html (Erişim Tarihi: 17.04.2021); Personenstandsgesetz (PStG), https://www.gesetze-im-internet.de/pstg/__22.html (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

rülen esas ve usuller doğrultusunda aktif çaba göstermesini ve kendi seçtiği cinsiyet kimliğini beyan etmek ve hatta bilimsel temeli olmayan biçimde ispatlamak zorunda bırakılmasını beraberinde getirmektedir.

Cinsiyet kimliğinin tanınması konusunda farklı hukuk düzenlerinde birbirinden farklı koşullar öngörülebilmektedir. Pek çok hukuk düzeninde kişinin beyanı yeterli görülmeyip onur kırıcı şartlar aranmaktadır. Transgender Europe ağının cinsiyet kimliğinin tanınması önündeki engellere göre farklı ülkelerdeki durumu ortaya koyduğu haritasında cinsiyet kimliğinin tanınmasını kolaylaştıran yasal düzenlemeler, idari önlemler olup olmadığı, ad değişikliğine izin verilip verilmediği, tıbbi tanı veya psikolojik görüş alınmasının gerekli olup olmadığı, zorunlu tıbbi müdahale veya cerrahi müdahale şartı aranıp aranmadığı, üreme yeteneğinden yoksun hale gelme şartının aranıp aranmadığı, evliyse boşanmasının zorunlu olup olmadığı, yaş kısıtlamasının bulunup bulunmadığı ve ikili cinsiyet rejimi içinde kalma zorunluluğu olup olmadığı kriterleri sıralanmaktadır.[16] Nitekim Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 2010 yılında aldığı tavsiye kararının 20. maddesinde cinsiyet kimliğinin tanınmasının önünde engel oluşturan onur kırıcı şartların kaldırılması konusunda üye devletlere tavsiyede bulunmuştur.[17] Söz konusu kriterler çeşitli ülkelerde karşılaşılan yasal veya fiili engellere dayanan deneyimlerden hareketle sıralanmaktadır. Karşılaşılan engeller bazen doğrudan yasal düzenlemeden bazen yasanın idari otoriteler veya yargı mercileri gibi uygulayıcılar tarafından yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Transseksüelliğin bir hekim tarafından tespit edilmesi yeterli görülmeyerek cinsiyet uyum sürecinin mental sağlık için zorunlu olduğunun raporlanması şartı aslında transseksüelliğin patolojik bir konuma yerleştirildiğini ortaya koymaktadır.[18] Oysaki 2018 yılında Dünya Sağlık Örgütünün yayımladığı sağlık sorunlarına ilişkin *"International Statistical Classification of*

---

[16] Trans Rights Europe & Central Asia Index 2020, https://tgeu.org/wp-content/uploads/2020/05/index_TGEU2020-ENG.png (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

[17] Recommendation CM/Rec (2010) 5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081st Meeting of the Ministers' Deputies), https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047f2a6 (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

[18] SERT ise hekimin düzenleyeceği rapor sayesinde transseksüel olan başvuranın operasyonla ilgili olarak yeterli düzeyde aydınlatılarak onamının alınıp alınmadığını kontrol etme imkânını hâkime tanıdığı görüşündedir. SERT Selin, "Türk Medeni Hukukunda Cinsiyet Değiştirme", **TBB Dergisi**, Sayı 118, 2015, s. 258-259.

Diseases and Related Health Problems" başlığını taşıyan kılavuzunun 11. Versiyonunda transseksüellik "Zihinsel ve Davranışsal Bozukluklar" kategorisinden çıkarılmış, "Cinsel Sağlığa İlişkin Koşullar (Durumlar)" adıyla yeni bir kategori oluşturularak bu kategoriye eklenmiştir.[19]

Türk Medeni Kanunu'nun 40. maddesinde cinsiyet değişikliği başlığı altında cinsiyet kimliğini değiştirmenin yolu düzenlenmiştir. Eski Medeni Kanun'un 29. maddesinden farklı olarak yürürlükteki kanunda cinsiyet geçiş operasyonu geçirmek için bir dizi şartın aranması önceki kanunla kıyaslandığında insan haklarının tanınması yönünden geriye doğru giden bir değişiklik olmuştur.[20] Zira yürürlükten kalkmış bulunan Türk Kanunu Medenisi'nin 29. maddesine 1988 yılında 3444 sayılı yasayla eklenen ikinci fıkrada öngörülen düzenleme gereğince cinsiyet değiştirme operasyonu geçiren kişilerin bu durumu belgelemesi yeterli kabul edilmekteydi, eğer kişi evliyse cinsiyet kimliğinin resmen tanınmasıyla birlikte evlilik de yasa gereği son bulmaktaydı.[21] Dolayısıyla operasyon geçirmek için önceki yasaya göre izin alma şartı bulunmamaktaydı. Yürürlükteki TMK 40. maddesine göre cinsiyet geçişi operasyonu için aranan şartlar 18 yaşını doldurmuş olma[22], evli olmama, transseksüellik, operasyonun kişinin ruh sağlığı için gerekli olmasıdır.[23] Üreme yeteneğinden yoksun olma şartı[24] hem anlamsız hem de ölçüsüz

---

19 ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (Version: 09/2020), https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2ficd%2fentity%2f577470983 (Erişim Tarihi: 17.04.2021); WHO/Europe Brief - Transgender Health in the Context of ICD-11, https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/gender/gender-definitions/whoeurope-brief-transgender-health-in-the-context-of-icd-11 (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

20 Aynı yönde bkz. ATAMER / TAŞKIN, s. 726. Bu konuda ayrıca bkz. MAKARACI BAŞAK Aslı / ÖKTEM ÇEVİK Seda, "Cinsiyet Değişikliğine İlişkin Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi", **Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk**, Cilt II, Editörler Z. Ö. Üskül Engin, D. Çörek ve G. Öcal, On İki Levha, İstanbul 2021, s. 2 vd.

21 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi Madde 29/2: *"Doğumdan sonra meydana gelen cinsiyet değişikliğinin asgari sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi halinde nüfus sicilinde gerekli düzeltme yapılır. Bu konuda açılacak davalarda cinsiyeti değiştirilen kişi evli ise, eşe de husumet yöneltilir ve aynı mahkeme, varsa ortak çocukların velayetinin kime verileceğini de tayin eder, cinsiyet değişikliği kararının kesinleştiği tarihte, evlilik kendiliğinden son bulur."* Bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.743.pdf (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

22 Öğretide haklı olarak erginlik şartı eleştirilmektedir, erginlikten önce kişinin cinsiyet kimliğinin tanınmamasının ciddi travmalar yaratabileceğine işaret edilmektedir. Bkz. ATAMER / TAŞKIN, s. 740-741.

23 1988 öncesinde henüz Türkiye'de transseksüellerin cinsiyet kimliğinin tanınması konusunda düzenlemenin bulunmadığı dönemde transseksüeller için operasyonun bir zorunluluk olduğu, aksinin psikolojik sağlık yönünden felaket olduğu ifade edilerek cinsiyet kimliğinin tanınması gerekliliği ile cinsiyet uyum sürecinde cerrahi müdahalenin gerekliliği birbirinden ayırt edilememiştir. Bkz. KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, s. 16-17.

olması sebebiyle hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından AİHS madde 8'e aykırı bulunmuş[25] hem de daha sonra Anayasa Mahkemesi'ne yapılan itiraz başvurusunda söz konusu şart Anayasaya aykırı bulunarak 2017 yılında verilen kararla iptal edilmiştir.[26]

Transseksüel kişiler için ameliyat, bir psikososyal endikasyonu bulunan bir seçimdir, her tıbbi müdahale gibi bu konuda da yaşamsal riskleri[27] göze alarak kabul edip etmemek başka bir kişiye bırakılamayacak kadar kişiye sıkı sıkıya bağlı bir haktır[28], yasal temsilcinin rızası dahi aranmamalıdır.[29] Böylesine kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hakkın kullanımı ve kullanılmaması konusunda kişinin yargıya hesap vermek zorunda bırakılması kendi başına onur kırıcı bir muamele oluşturmaktadır, bu nedenle cinsiyet kimliğinin tanınması için ameliyat geçirme şartı aranması yerinde değildir.[30] Ne var ki Anayasa Mahkemesi'ne yerel mahkeme tarafından ameliyat şartının Anayasaya aykırılık iddiasıyla yapılmış olan itiraz başvurusu oyçokluğuyla reddedilmiştir, ancak çoğunluğun görüşüne katılmayan Yüksek Mahkeme üyelerinin karşıoy gerekçeleri ameliyat şartının kişinin kendi kaderini tayin etme hakkının önünde gereksiz ve ölçüsüz bir kısıtlama oluşturduğunu açıklamaktadır.[31] Cinsiyet kimliğinin özgürce belirlenmesi konusunda kişinin serbestçe kaderini tayin etme hakkına yapılan vurgu kişiliğin korunmasıyla yakından ilişkilidir.[32] Öte yandan cinsiyet kimliğinin geçişi konusunda yalnızca tek

---

[24] 1988'deki düzenlemede üreme yeteneğinden yoksunluk şartı aranmadığı halde o dönemde öğretide bu şartın aranması gerektiği ileri sürülmüş, gerekçe olarak trans erkeğin doğurmasının kabul edilemeyeceği belirtilerek o dönemde İsviçre, Almanya, İsveç gibi Avrupa ülkelerinin hepsinde ameliyat şartı aranmasa da üreme yeteneğinden yoksunluk şartının arandığı ifade edilmiştir. ÖZTAN Bilge / WILL Michael R., "Hukukun Sebebiyet Verdiği Bir Acı: Transseksüellerin Hukuki Durumu", **AÜHFD**, Cilt 43, Sayı 1-4, 1993, s. 246-247.

[25] AİHM Eski İkinci Bölüm, Y.Y. / Türkiye Davası, Başvuru No. 14793 / 08, 10.03.2015, https://hudoc.echr.coe.int/ (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

[26] AYM, E. 2017 / 130, K. 2017 / 165, 29.11.2017, RG: 20.03.2018.

[27] Cinsiyet geçişinin cerrahi müdahalelerle gerçekleşmesi halinde kişi açısından yarattığı tıbbi riskler hakkında bkz. BAFRA Jale, "Türkiye'de Cinsiyet Değişikliği Ameliyatlarında Tıbbi ve Hukuki Sorunlar", **Türkiye Klinikleri Adli Tıp Dergisi**, Sayı 1, 2004, s. 47-48.

[28] Aynı yönde bkz. MAKARACI BAŞAK / ÖKTEM ÇEVİK, s. 16.

[29] ATAMER / TAŞKIN, s. 741. Benzer şekilde bkz. SERT, s. 260.

[30] ATAMER / TAŞKIN, 754-759.

[31] AYM, E. 2015 / 79, K. 2017 / 164, 29.11.2017, RG: 20.03.2018.

[32] 1988'de Türk Medeni Kanunu'nda cinsiyet kimliğinin tanınması konusunda ilk düzenleme yapılmadan önce B. Erkoç'un açtığı davaya ilişkin kararın Yargıtay önünde değerlendirilmesi sürecinde konu TMK madde 23 bağlamında tartışılmışsa da karşıoy yazısı yazan Namık Yalçınkaya haklı olarak TMK madde 23'ün cinsiyet değişikliği konusunda kişinin rıza göste-

seçenek bırakılması kendisini ikili cinsiyet rejiminin dışında tanımlayan (*non-binary*) kişileri zor durumda bırakmaktadır.

III. CİNSEL YÖNELİM ÇEŞİTLİLİĞİNİN HUKUKLA İMTİHANI

1. Kişilik Değeri Olarak Cinsel Yönelim

Türk Medeni Kanunu'nun Kişiler Hukuku kitabında düzenlenen kişiliğin korunmasına ilişkin hükümlerde kişiliğin tanımlanmadığı görülür. Yasa koyucunun bu konuda tanım veya açıklama yapmaması bir eksiklikten ziyade bir tercihtir. Çünkü doktrinde de belirtildiği üzere kişilik değerlerinin sayma yoluyla açıklanması daima yetersiz ve dışlayıcı olacaktır.[33] Kişilik değerleri kişinin kendini gerçekleştirme biçimine, başkalarıyla kurduğu ilişkilere göre çeşitlenir. Başkalarıyla kurduğumuz ilişkileri etkileyen kişilik değerlerinden biri de cinsel yönelimdir. Başkasına duyulan duygusal, romantik, cinsel çekim cinsel yönelimle ilişkilidir.

Heteronormatif bir toplum düzeninde herkesin tek tip cinsel yönelim içinde olduğu, heteroseksüel olduğu varsayılmaktadır, öyle ki aseksüel olmanın bile saygıyla karşılanmadığı görülür.[34] Oysaki kimin kimlere karşı nasıl ve ne düzeyde ilgi duyduğu veya kimlerle ilişki kuracağı kural olarak hukuk düzeninin ilgi alanında olmamalıdır. Ancak elbette kişinin cinsel yönelim gösterdiği kişinin geçerli ve meşru olarak onay verebilecek durumda olmaması halinde hukuk düzeni bu cinsel yönelime dayanan davranışları meşru karşılamaz, böyle bir durumda istismar veya şiddet söz konusudur. Karşılıklı olarak meşru ve geçerli biçimde izin verebilecek durumda olan kişiler arasındaki eylemler ise hukuk düzeninin kişilere müdahalesini gerektiren bir alanda değildir.

Cinsel yönelim, normal şartlarda hukuk düzeninin ilgi alanında olmaması gereken ama dıştan gelen saldırılar karşısında korunmaya değer bir kişilik değeridir. Üstelik cinsel yönelimin değişebilir olduğu ya da sonradan keşfedilebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Cinsel yönelim kişinin iradesi doğrultusunda başkaları tarafından bilinir hale gelebileceği gibi gizli

---

remeyeceği anlamına gelmediğini, bu maddenin kişinin başkalarına kişiliğiyle ilgili verdiği sözlerin kendisini bağlamaması ve böylece tasarrufa konu oluşturmaması amacıyla öngörüldüğüne dikkat çekmektedir. Bkz. KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, s. 82-85.

33 SEROZAN, s. 454-455; DURAL Mustafa / ÖĞÜZ Tufan, **Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku,** 20. Baskı, Filiz, İstanbul 2019, s. 100-101.

34 ÖZKAN, s. 63-64.

de kalabilir. Zira ad ve soyadı gibi tümüyle kamusal kişilik değerinin aksine cinsel yönelim gibi özel yaşamı ilgilendiren kişilik değerleri bakımından kişinin bunu açıklamaya zorlanması da bunu açıkladığı, görünür kıldığı için değersizleştirilmesi veya farklı biçimlerde şiddete uğraması da kabul edilemez. Cinsel yönelimi açıklamaya zorlamak da istekli olarak açıklanan cinsel yönelim sebebiyle kişinin onurunu, beden bütünlüğünü veya özgürlüğünü zedeleyen, ihlal eden biçimde şiddet uygulamak da kişiliğe yönelik hukuka aykırı bir saldırıdır, hukuk düzeninin kişiliğe saldırı karşısında kişiye tanıdığı hukuksal yollara başvurulabilir.

2. Cinsel Yönelimin Normlaştırılması

Heteronormatif hukuk düzeninin cinsel yönelim ekseninde kişileri disiplin altına almaya çalıştığı, beden yanında arzuyu ve hazzı da norm konusuna dönüştürdüğü görülmektedir. Kişiler üzerinde kurumsal araçlarla yaratılan heteronormatif baskının iki temel kaynağı vardır; bunlardan biri yasal düzenlemeler, diğeri ise heteronormatif yorum aracılığıyla yargı kararlarıdır. Söz konusu yasal düzenlemelerin özellikle aile hukukunda yoğunlaşması bir rastlantı değildir. Aile başlı başına heteronormatif değer yargılarının kurumsallaştırıldığı, tek tip tasavvur edilmiş, arzu veya kimlikle hiçbir ilgisi olmayan farklılıkların da dikkate alınmadığı bir birim olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede evlenme, evlat edinme ve üreme haklarının kullanılmasında heteroseksüel cinsel yönelim normlaştırılmıştır; bunun dışına çıkan cinsel yönelimler tanınmadığı gibi aile kurma ve üreme hakkı da sırf bu nedenle kısıtlanmaktadır.

Türk Medeni Kanunu evlenme engelleri arasında homoseksüel birlikteliği belirtmediği halde salt 134. maddesinin ilk fıkrasında evlenme başvurusunun birbiriyle evlenecek erkek ve kadın tarafından birlikte yapılacağı belirtildiği için dolaylı olarak bunun dışına çıkan bir evlenme başvurusunun yapılamayacağı sonucuna varılmaktadır. Hatta heteroseksüel cinsel yönelim dışındaki cinsel yönelimler o kadar tanınmamaktadır ki bir şekilde eşcinsel çift için evlenme töreni yapılmış olursa bu evliliğin yok hükmünde olduğu iddia edilmektedir.[35] Aynı mantıkla bazı yazarlar tarafından

---

[35] AKINTÜRK Turgut / ATEŞ KARAMAN Derya, **Türk Medeni Hukuku İkinci Cilt Aile Hukuku.** 16. Bası, Beta, İstanbul 2014, s. 201; ÖZTAN Bilge, **Aile Hukuku**, 6. Bası, Turhan, Ankara 2015, s. 572-573; DURAL Mustafa / ÖĞÜZ Tufan / GÜMÜŞ Mustafa Alper, **Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku**, 13. Bası. Filiz, İstanbul 2018, s. 72; ERDEM Mehmet / MAKARACI BAŞAK Aslı, **Aile Hukuku**, Seçkin, Ankara 2022, s. 72-73.

heteronormatif düzene uygun şekilde yapılmış bir evlilik içinde eşlerden birinin sonradan cinsiyetini değiştirmesi halinde evliliğin kendiliğinden sona erdiği ya da yok evliliğe dönüştüğü iddia edilmektedir.[36] Aile hukukunun ilkelerine aykırı biçimde, sırf heteronormatif düzeni koruma kaygısıyla ileri sürülen bu argümanların yasal bir dayanağı bulunmamaktadır. Kanaatimce cinsiyet değişikliği diğer eşe yalnızca boşanma hakkı tanımalıdır, yasa koyucu eşlerin isteği dışında evliliğe müdahalede bulunmamalıdır.[37] Eşcinsel partnerlere evlenmeye izin verilmemesi genellikle kültür, gelenek, halkın genel ahlak anlayışı, ailenin kutsallığı, kamu düzeni gibi argümanlarla açıklanmaktadır.[38] Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasının önünde yaratılan engellerde de aynı gerekçelerin sunulması bir rastlantı değildir.[39] Heteronormatif hukuk düzeni ataerkil iktidarın sürdürülmesi için atanmış cinsiyetiyle uyumlu ve heteroseksüel erkekler dışındaki kişileri aile yapısı için tehdit unsuru olarak değerlendirebilmektedir. Ailenin kutsallığı savının ardında tek tanrılı dinlere dayanan öğretiler dışında bir dayanak olmadığı görüldüğünde laik hukuk devleti esasına dayanan bir hukuk düzeninde çelişkilidir.

Evlat edinme konusunda Türk Medeni Kanunu iki yol öngörmektedir: tek başına evlat edinme ve birlikte evlat edinme. Birlikte evlat edinme hakkı Türk Medeni Kanunu'nun 306. maddesine göre yalnızca evli çiftlere tanınırken tek başına evlat edinme hakkının kullanımının evli kişilere göre zorlaştırıldığı fark edilmektedir. Buna karşılık Türk Medeni Kanunu'nun kaynak kanunu olan İsviçre Medeni Kanunu'nda 17.06.2016'da kabul edilen ve 01.01.2018 tarihinde yürürlüğe giren değişiklik sonucunda, İsviçre Medeni Kanunu'nun 264a maddesine göre, birlikte evlat edinme için artık

---

[36] DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, s. 76-77; AKINTÜRK / ATEŞ KARAMAN, s. 201. Buna karşılık öğretide bir başka görüşe göre yokluk yaptırımı ancak evliliğin kurulduğu sıradaki şartlar için mümkün olabilir, bu halde boşanma davası açılabilir. Bu görüş için bkz. SERT, s. 265-266; ERDEM / MAKARACI BAŞAK s. 73. Aynı yönde bkz. ÖZTAN, s. 572-573; TURAN BAŞARA Gamze, "Türk Medenî Kanunu'nun 40'ıncı Maddesi Kapsamında Cinsiyet Değişikliği ve Hukukî Sonuçları", **TBB Dergisi**, Sayı 103, 2012, s. 260.

[37] Aynı yönde bkz. ATAMER / TAŞKIN, s. 742-743, 768. Boşanma zorunluluğunu olumlu değerlendiren görüş için bkz. TURAN BAŞARA, s. 253. BAFRA ise mülga yasada olduğu gibi cinsiyet kimliğinin tanınmasıyla birlikte evliliğin son bulması yönünde düzenleme yapılması gerektiği kanaatindedir. BAFRA, s. 52.

[38] Bkz. AKINTÜRK / ATEŞ KARAMAN, s. 201.

[39] Yukarıda açıklandığı üzere evli kadının eşinin soyadını taşımasının Anayasaya aykırılığı yönünde yapılan itiraz başvurusunun reddine ilişkin kararın gerekçesinde aile yapısı, kamu düzeni gibi ifadelere yer verilmektedir.

evli olmak yerine üç yıldır birlikte ortak yaşamı sürdürme koşulu aranmaktadır.[40] Türk Medeni Kanunu'nun 307. maddesinin ilk fıkrasına göre evli olmayan bir kişi ancak 30 yaşını doldurmuşsa tek başına evlat edinebilirken evli olan kişiler aynı yasanın 306. maddesinin ikinci fıkrasına göre en az beş yıldır evli olduğu takdirde asgari bir yaş kısıtlaması olmaksızın evlat edinebilmektedir. Böylece aslında kişilerin sırf evli olduğu için bakım yükümlülüğünün gereğini yerine getirebildiği varsayılmaktadır.[41] Bu açıdan toplumsal cinsiyet rollerine dayanan bir kalıpyargının bu düzenlemede etkili olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan eşcinsel çiftlerin evlenmesine izin verilmediği için birlikte evlat edinmelerine de izin verilmemektedir. Çocuğun yüksek yararının değil yalnızca heteronormatif kabullerin esas alınarak düzenleme yapıldığı belirtilmelidir.[42] İsviçre Medeni Kanunu'nda 2018 yılında yürürlüğe giren değişiklikle eşcinsel çiftlerin de evlat edinmesine olanak tanıyacak şekilde cinsel yönelimden ve evlilikten bağımsız olarak düzenleme yapılması yerinde olmuştur. Zira çocuğun yüksek yararı açısından evlat edinen kişi veya kişilerin evli olup olmadığı ya da cinsel yönelimi değil, çocuğun ihtiyaçları, sağlığı ve mutluluğu belirleyicidir.[43]

Üreme haklarının kullanılması konusunda 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanuna 15.11.2018 tarihli yasayla eklenen Ek Madde 1'e göre üremeye yardımcı tedavi uygulamaları yalnızca evli olan eşler arasında gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle evli olmayan çiftler yönünden olduğu gibi cinsiyet

---

[40] AS 2017 3699, https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2017/425/de (Erişim Tarihi: 18.04.2021). İsviçre'deki bu düzenlemenin temelinde eşcinsel birliktelikler için evlilik dışında bir yol olarak 01.01.2007'de yürürlüğe giren Bundesgesetz über die eingetragene Partnerschaft gleichgeschlechtlicher Paare (Partnerschaftsgesetz, PartG) ile birlikte kayıtlı partnerlik kurumunun hukuk düzeninde kabul edilmiş olması bulunmaktadır. Bununla birlikte İsviçre'de eşcinseller için de evliliği mümkün kılan yasal değişiklik 01.07.2022 tarihinde yürürlüğe girmek üzere 18.12.2020'de kabul edilmiştir. (Art. 9g Abs. 2 SchlT ZGB, BG vom 18. Dez. 2020 (Ehe für alle)) https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-85912.html (Erişim Tarihi: 29.03.2022).

[41] Gerçekten, ÖZTAN, yasa koyucunun kişilerin tek başına evlat edinmesine istisnai biçimde izin verdiğini belirtmektedir. ÖZTAN, s. 961.

[42] Heteronormatif düzenlemenin dışına çıkılmasını insan tabiatına aykırı olarak nitelendirerek sağlıklı nesillerin yetişmesinin önünde bir engel olarak değerlendiren görüş için bkz. DEMİRBAŞ Harun / ARMAĞAN Davut, "İsviçre Medeni Kanunu'nda Evlat Edinmeye İlişkin Hükümlerde Yapılan Değişiklikler", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2019, s. 80.

[43] Çocuğun yüksek yararı kavramı hakkında bkz. YÜCEL Özge, "Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi", **Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2013, s. 117-137.

uyum operasyonu geçirmemiş bir transseksüel veya eşcinsel bir çift yönünden de bu hakkın kullanımına söz konusu yasal düzenleme engel olmaktadır. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre ise *"Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır"*. Dolayısıyla eşcinsel bir çiftin evlat edinme yoluyla da üreme yoluyla da aile kurma hakkı[44] ciddi şekilde kısıtlanmaktadır ve hatta atanmış cinsiyet kimliğiyle uyumlu cinsiyet kimliğine sahip eşcinsel çift açısından tümüyle engellenmektedir, söz konusu kısıtlamalar tümüyle ahlak, gelenek ya da inanışlarla biçimlendirilen kutsallık gerekçesine dayandırılmaktadır.[45]

Yasal düzenlemeler dışında yargının yorumu nedeniyle heteronormatif düzenin yeniden inşa edildiği konular arasında boşanma sebepleri ile boşanma sonrasında velayetin düzenlenmesi yer almaktadır. Türkiye'de hukuk öğretisinde ve uygulamasında zinanın yalnızca karşı cinste kişiler arasında gerçekleşebileceğinin kabulü[46] ve eşcinsel ilişkinin haysiyetsiz yaşam sürme olarak değerlendirilmesi[47], cinsel yönelimin yargı eliyle değersizleştirilmesi anlamına gelmektedir, bu değerlendirmeler ayrımcı şiddetin önünü açabilecek niteliktedir.[48] Livata şeklinde bir suç tipi olmamasına rağmen bunun boşanma sebeplerinden suç işleme başlığı altında örnek olarak sayılması[49] da bu çıkarımı doğrulamaktadır. Kusura dayanan boşanma davası açma sebepleri evlilik birliğinin eşlere yüklediği yükümlülüklere aykırı davranmayla ilişkilidir. Eşlerin birbirine karşı evlilik birliği gereği sadakat ve güven sarsı-

---

44 Evlat edinmeye haksız şekilde izin verilmemesi halinde AİHS madde 12 çerçevesinde aile kurma hakkının ihlal edilmiş sayılabileceği konusunda bkz. ÇAKMAK Ufuk Ramazan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Evlenme Hakkı", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 2, 2017, s. 177.

45 Bkz. DURAL / ÖĞÜZ, s. 122.

46 Bkz. ÖZTAN, s. 645; AKINTÜRK / ATEŞ KARAMAN, s. 246; DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, s. 106; GENÇCAN Ömer Uğur, **Boşanma, Tazminat ve Nafaka Hukuku**, Yetkin, Ankara 2008, s. 114-115. Y. 2. HD, E. 2014 / 17833, K. 2015 / 8438, T. 27.04.2015, https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/ (Erişim Tarihi: 17.04.2021). Aksi yönde bkz. ERDEM / MAKARACI BAŞAK, s. 102.

47 Bkz. DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, s. 106; AKINTÜRK / ATEŞ KARAMAN, s. 246, 252-253; GENÇCAN, s. 114-115, 153; ÖZTAN, s. 645. Aksi görüş için bkz. ERDEM / MAKARACI BAŞAK, s. 102.

48 Aynı yönde bkz. DEDE İsmail, "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, 2017, s. 656-657.

49 AKINTÜRK / ATEŞ KARAMAN, s. 252.

cı davranışlarda bulunmaktan kaçınma yükümlülüğü bulunmaktadır.[50] Bu nedenle biseksüel kişi başka biriyle cinsel ilişkiye girdiğinde cinsel ilişki kurduğu kişinin cinsiyet kimliğine veya cinsel yönelimine bakılmaksızın zinaya dayanılması gerekir, zinanın yalnızca heteroseksüel cinsel ilişkiyle gerçekleşebileceği iddiası da cinsiyetçi bir yargıdır.[51]

Benzer biçimde boşanma davası sonrasında velayet düzenlenirken annenin ya da babanın sırf eşcinsel veya biseksüel cinsel yönelimi veya transseksüel olması sebebiyle çocuğun anneye ya da babaya bırakılmaması yönündeki görüşler[52] çocuğun yüksek yararının esas alınmadığını ortaya koymaktadır.[53] Anne veya babanın cinsel yönelimi çocuğa gösterilebilecek ilgi, şefkat, bakım ve çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgisiz bir konu olduğu halde bunun çocuğun ahlaki gelişimi açısından sorun olarak değerlendirilmesinin bilimsel bir dayanağı ortaya koyulamamıştır.[54] Ahlak kavramına yüklenen neredeyse bütün yargılar heteronormatif düzeni meşrulaştırmaya ve eril iktidarı korumaya yöneliktir.[55]

---

[50] ÖZTAN, s. 198-199; AKINTÜRK / ATEŞ KARAMAN, s. 113; DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, s. 159.

[51] Aynı yönde bkz. DEDE, s. 658-660.

[52] Boşanma hukuku hakkında yazılmış bir kitapta haysiyetsiz yaşam sürme sebebiyle boşanmaya karar verilmesi halinde velayetin bu kişiye verilmeyeceği belirtilmektedir. Bkz. GENÇCAN, s. 160. SERT ise çocuğu olan bir transseksüelin cinsiyet değiştirmek amacıyla boşanma davası açması halinde davanın reddedilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bkz. SERT, s. 260. Ayrıca 2002 yılında Hürriyet gazetesinde yapılan bir habere göre velayetin anneye değil kendisine verilmesini isteyen bir kişinin dava gerekçesinde Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 21 Haziran 1982 tarihli bir kararında *"Boşanma sebebi, toplumun asla hoş görmeyeceği, eşcinselliğe, Türkçe deyimiyle 'seviciliğe' dayanmaktadır. Böylesine marazi (hastalık derecesine varan) bir alışkanlığı bulunan kadına kız çocuğunun velayetinin verilmesi, onun geleceğini tehlikeye düşüren bir durum meydana getirebilir. Böyle durumlarda çocuğun babanın velayetine bırakılması uygun olur"* ifadelerinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Bkz. Hürriyet, 27.02.2002, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karim-lezbiyen-kizimi-bana-verin-38354172 (Erişim Tarihi: 18.04.2021).

[53] ÖZTAN, çocuğun yüksek yararının esas olduğunu, boşanmada eşlerin kusurunun velayet için göz önünde tutulamayacağını belirtmektedir. ÖZTAN, s. 783-785. Aynı yönde bkz. DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, s. 143; ATAMER / TAŞKIN, s. 770; SERT, s. 268; TURAN BAŞARA, s. 262-263. Krş. ÖZTAN / WILL, s. 263-264.

[54] Aynı yönde bkz. ÖZKAN, s. 79.

[55] Haysiyetsiz yaşam sürme kavramına ilişkin olarak aile hukuku kitaplarında sıralanan örneklerin neredeyse tamamı kadınların cinselliğine ilişkindir. Bkz. AKINTÜRK / ATEŞ KARAMAN, s. 253, 310-311.

SONUÇ

Cinsiyet kimliğinin de toplumsal rollerin de genital organlara, hormonlara veya kromozomlara bağlı olmadığı dikkate alındığında bir kişinin cinsiyet kimliğinin kendisine sorulmadan atanması gibi cinsiyet kimliğinin hukuk önünde tanınması sürecinde tıbbi, cerrahi müdahalelere tabi tutulma konusunda külfetler yüklenmesi de kişinin maddi ve manevi varlığını serbestçe geliştirme hakkına, özel hukuktaki ifadesiyle kişilik hakkına, kişinin bedenini ve ilişkilerini, geleceğini özgür biçimde belirleme hakkına uygun düşmemektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramının kendisi kişilerin kendini gerçekleştirmesinin önünde engel oluşturmaktadır, cinsiyete roller yüklendiğinde bunun hiçbir zaman adil olmadığı görülmektedir.

Cinsiyet kimliğinin tanınması için ameliyat şartı aranmamalı, ancak cinsiyet uyum operasyonu geçirmek isteyen kişiler için risk ve yarar dengesinin paternalist tıp perspektifinden uzak biçimde, özerkliğe saygı çerçevesinde kurulması gereklidir. Yüz nakli gibi psikososyal sebeplere dayanan ancak oldukça riskli cerrahi girişimlerde kişinin içinde bulunduğu şartlar tıbbi geçmişine göre ayrı ayrı değerlendirilmeli ve somut riskler hakkında ilgili kişi ayrıntılı olarak aydınlatılmalıdır. Ameliyat bir tıbbi müdahale olduğu içindir ki buna yargının izin vermesi, tıbbın politik bir baskı aracı olarak kullanıldığı, bedenin normlaştırıldığı anlamına gelmektedir. Oysaki ameliyatın kişi için uygun bir yol olup olmadığı, uzman hekimlerin tıbbi görüşleriyle ilgiliyi aydınlatmasının ardından ilgilinin özgür iradesiyle alacağı kararla belirlenmelidir. İlgili cinsiyet kimliğinin tanınmasını ameliyat veya başkaca tıbbi müdahale gerekmeksizin sağlayabildiği takdirde uyum sürecinde kendini ifade edebilmesi ve gerçekleştirebilmesi önündeki engeller kaldırılmış olur.

Cinsiyet kimliğinin tanınması konusunda var olan yaş, evli olmama ya da üreme yeteneğinden yoksunluk gibi kriterler esas itibarıyla heteronormatif düzenin gelenekler gerekçe gösterilerek sürdürülmesi amacına yöneliktir. Çocukların cinsiyet kimliğinin tanınmamasının çocuğun psikososyal gelişimine verebileceği zararın, çocuğun bu nedenle yaşayabildiği travmaların dikkate alınmaması çocuğun iradesinin ciddiye alınmadığını ve doğum esnasında cinsiyet atamasının temelsiz olduğunu gösterdiği gibi, cinsiyet kimliğinin heteronormatif yargılara ve genital organlara göre belirlenemeyeceği gerçeğinin anlaşılmadığını da ortaya koymaktadır.

Üreme yeteneğinden yoksunluk şartı Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olsa da heteronormatif düzenle çatışan kişilerin üremeye yardımcı teknolojiler aracılığıyla üreme haklarını kullanmasına ve evlat edinme hakkını kullanmasına önemli ölçüde müdahale edildiği söylenebilir. Evli olmama şartının aslında dolaylı olarak eşcinsel birlikteliğinin önüne geçmeyi hedefleyen bir düzenleme olarak öngörülmesi, tıpkı evli kadının soyadına eşlerin iradelerine emredici düzenlemelerle müdahale edilmesi gibidir. Kişilerin farklı saiklerle, düşüncelerle evli kalmaya devam etme konusundaki iradelerine saygı duyulmayarak cinsiyet kimliğinin tanınması için kişinin aile yaşamını sonlandırması beklenmektedir.

Bedenin normlaştırılması hukuk düzeninde daha açık şekilde görünürken arzunun da hukuk düzeninde cinsiyete göre normlaştırıldığını, herkesin her zaman heteroseksüel cinsel yönelimde olduğu varsayılmakta ve hatta bu varsayım dayatılmaktadır. Atanmış cinsiyetiyle uyumlu olmayan kişiler için de heteroseksüel yönelim bağlamında atanmış cinsiyetine göre yüklenen rollerle barışık olmayan kişiler için de hukuk düzeni "ahlak" kavramını bir disiplin aracı olarak kullanmaktadır. Boşanma davalarında da velayetin düzenlenmesinde de kişinin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına uymayan kimliği, yönelimi ve seçimleri "haysiyetsiz yaşam", "ahlak", "aile yapısı", "gelenekler" gerekçe gösterilerek damgalanmakta ve ayrımcı bir muameleye maruz kalmaktadır. Toplumsal cinsiyetin meşrulaştırılmasının önüne geçmek ve böylece insan haklarına saygı için hukuk düzeninde beden üzerindeki kararların yargıya bırakılmaması, özerklik hakkına uygun düzenlemeler öngörülmesi ve daha önemlisi yargı mensuplarınca hükümlerin toplumsal cinsiyet yargılarına dayanmadan yorumlanması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

AKINTÜRK Turgut / ATEŞ KARAMAN Derya, **Türk Medeni Hukuku İkinci Cilt Aile Hukuku**, 16. Bası, Beta, İstanbul 2014.

ALÇIK Merve, "Türk Anayasa Mahkemesinin Trans Bireylere İlişkin Cinsiyet Değişikliği Kararları Üzerine Bir Değerlendirme", **DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, Özel Sayı, 2019, s. 1876-1906.

ATAMER Yeşim M. / TAŞKIN Z. Damla, "Transseksüellere İlişkin Hukuksal Düzenlemeler: Uygulama, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Aykırı Yönler ve Revizyon Teklifleri", **Yargıtay Dergisi**, Cilt 42, Sayı 4, 2016, s. 719-782.

BAFRA Jale, "Türkiye'de Cinsiyet Değişikliği Ameliyatlarında Tıbbi ve Hukuki Sorunlar", **Türkiye Klinikleri Adli Tıp Dergisi**, Sayı 1, 2004, s. 47-54.

ÇAKMAK Ufuk Ramazan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Evlenme Hakkı", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 2, 2017, s. 163-184.

DEDE İsmail, "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, 2017, s. 643-664.

DEDE İsmail, "Kişisel Durum Kayıtları Bağlamında Yeni Bir Soru: İnterseks Kapsayıcı Cinsiyet Kavramı Mümkün müdür?", **Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk**, Cilt II, Editörler Z. Ö. Üskül Engin, D. Çörek ve G. Öcal, On İki Levha, İstanbul 2021, s. 239-278.

DEMİRBAŞ Harun / ARMAĞAN Davut "İsviçre Medeni Kanunu'nda Evlat Edinmeye İlişkin Hükümlerde Yapılan Değişiklikler", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2019, s. 45-82.

DURAL Mustafa / ÖĞÜZ Tufan, **Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku,** 20. Baskı, Filiz, İstanbul 2019.

DURAL Mustafa / ÖĞÜZ Tufan / GÜMÜŞ Mustafa Alper, **Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku**, 13. Bası. Filiz, İstanbul 2018.

ERDEM Mehmet / MAKARACI BAŞAK Aslı, **Aile Hukuku**, Seçkin, Ankara 2022.

GENÇCAN Ömer Uğur, **Boşanma, Tazminat ve Nafaka Hukuku**, Yetkin, Ankara 2008.

ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (Version: 09/2020), https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2ficd%2fentity%2f577470983 (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

KARADAĞ Nergiz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku Kapsamında Cinsel Azınlık Hakları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2007.

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU Necip, **Türk Hukukunda Transseksüeller Nüfus Kütüğündeki Cinsiyet Kaydının Düzeltilmesi İçin Dava Açabilir mi? (Fransız, Alman, İsviçre ve İsveç Hukukları ile Mukayeseli Olarak)**, Filiz, İstanbul 1986.

KUDRET Hüseyin Ali, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yasaklanan Ayrımcılık Temeli Olarak Cinsel Yönelim", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, 2020, s. 1079-1110.

LGBT Davaları, AİHM, Yargıtay ve Danıştay İçtihatları, Türkiyeli LGBT'lerin Adalete Erişim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi Projesi, SPoD Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, İstanbul 2012.

MAKARACI BAŞAK Aslı / ÖKTEM ÇEVİK Seda, "Cinsiyet Değişikliğine İlişkin Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi", **Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk**, Cilt II, Editörler Z. Ö. Üskül Engin, D. Çörek ve G. Öcal, On İki Levha, İstanbul 2021, s. 1-18.

ÖZKAN Serhat, "Cinsiyet Geçiş Sürecinin Hukuki ve Toplumsal Boyutu: Haklar ve İhlaller", **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2017, s. 55-84.

ÖZTAN Bilge, **Aile Hukuku**, 6. Bası, Turhan, Ankara 2015.

ÖZTAN Bilge / WILL Michael R., "Hukukun Sebebiyet Verdiği Bir Acı: Transseksüellerin Hukuki Durumu", **AÜHFD**, Cilt 43, Sayı 1-4, 1993, s. 227-268.

RAUB Amy / CASSOLA Adele / LATZ Isabel / HEYMANN Jody, "Protections of Equal Rights Across Sexual Orientation and Gender Identity", **Yale Journal of Law and Feminism**, Vol. 28, 2016, s. 149-169.

Recommendation CM/Rec (2010) 5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081st Meeting of the Ministers' Deputies), https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047f2a6 (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

SEROZAN Rona, **Medeni Hukuk Genel Bölüm Kişiler Hukuku**, 7. Bası, Vedat, İstanbul 2017.

SERT Selin, "Türk Medeni Hukukunda Cinsiyet Değiştirme", **TBB Dergisi**, Sayı 118, 2015, s. 255-270.

Trans Rights Europe & Central Asia Index 2020, https://tgeu.org/wp-content/uploads/2020/05/index_TGEU2020-ENG.png (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

TURAN BAŞARA Gamze, "Türk Medenî Kanunu'nun 40'ıncı Maddesi Kapsamında Cinsiyet Değişikliği ve Hukukî Sonuçları", **TBB Dergisi**, Sayı 103, 2012, s. 245-266.

UYGUR Gülriz / ÖZDEMİR Nadire, "Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Problemler ve Çözüm Önerileri: Etik Temelde Bir Arayış-Dönüşüm İlkesi I", **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, 2. Baskı, Editörler G. Uygur ve N. Özdemir, Seçkin, Ankara 2019, s. 57-90.

WHO / Europe Brief - Transgender Health in the Context of ICD-11, https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/gender/gender-definitions/whoeurope-brief-transgender-health-in-the-context-of-icd-11 (Erişim Tarihi: 17.04.2021).

YÜCEL Özge, "Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Dersleri", **Prof. Dr. Nami Çağan Anısına Armağan**, Editörler: M. Akkaya, Z. Müftüoğlu, U. Acun, C. Yalçın ve Y. Çankaya, Atılım Üniversitesi, Ankara 2020, s. 839-863.

YÜCEL Özge, "Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi", **Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2013, s. 117-137.

2015 LGBTi'lerin Hukuk ve Adalete Erişimi, LGBTİ'lerin Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi Projesi, SPoD Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, İstanbul 2016.